

**XIX AMŽIAUS LIETUVIŠKŲ KNYGŲ UNIKUMAS:
J. G. WEISSO ELEMENTORIAUS *NAUJAS PIBELIS* EGZEMPLIORIUS
BRITŲ BIBLIOTEKOJE LONDONE**

AUŠRA NAVICKIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ausra.navickiene@kf.vu.lt

Britų biblioteka Londone yra viena iš didžiausių pasaulio bibliotekų. Joje per kelis šimtus metų susikaupė didelis knygų rinkinys Rytų Europos kalbomis. Bibliotekai kryptingai komplektuojant humanitarinių ir socialinių mokslų spaudinius vokiečių, lenkų ir rusų kalbomis gana atsitiktinai joje radosi vertingų lietuviškų knygų. Dar 1996 m. lankantis Britų bibliotekoje mėginta išsiaiškinti, kiek 1547–1904 metų lietuviškų leidinių čia saugoma ir kokiais keliais jie pateko į biblioteką. Tuomet pavyko rasti 229 lietuviškų knygų egzempliorius, tarp kurių ne vienas yra spaudos unikumas [13–14]. Tyrimo metu taip pat paaiškėjo, kad 1979 m. biblioteka nusipirko paskutines mums žinomas dvi senąsias lietuviškas knygas: leidinį su Mikalojaus Akelaičio eilėraščiu, parašytu imperatoriaus Aleksandro II atvykimo į Vilnių proga ir 1858 m. išleistu tai progai skirtame rinkinyje, ir elementoriaus *Naujas pibelis* egzempliorių¹. Pastarasis spaudinys bibliotekos fondus pasiekė 1979 m. gegužės 15 d., gavo signatūrą RB. 23. a. 4804 [13, 263, 265–266], buvo užfiksuotas ir Britų bibliotekos spausdintame kataloge² [3].

Žinios apie lietuviškų knygų rinkinį šioje bibliotekoje, paminint unikalų elementoriaus leidinį su jo antraštinio lapo fotografija, buvo paskelbtos 1998 m. „Knygotyros“ mokslo darbuose išspausdintame straipsnyje [13, 263, 265, 282]. Jau tuo-

¹ WEISSAS, J. G. Naujas Pibiles arba knygeles iš kurriū kudikiei gal issimokintis Skaitytines paßint, jes sudēt ir iß knygū skaityti=Neue Fibel oder ABC-Buchstabir- und Lesebüchlein. Erstes Elementarbuch für Stadt- und Landschulen. Königsberg: Druck und Verlag der Königl. Hartungschens Hofbuchdruckerei, [s. a.], 159, [1] p.: iliustr.

² Dar šiandien Britų bibliotekos kataloguose *Naujas pibelis* yra registruojamas kaip anoniminis leidinys, kurio spėjami autoriai yra nurodytas Johannas Friedrichas Zöllneris, o spėjami leidimo metai – 1795-ieji.

met buvo manoma, kad Londono egzempliorius yra vienintelis iki šiol nežinomos elementoriaus laidos egzempliorius. Įsigijus šio *Naujo pibelio* kopiją, buvo nuspręsta hipotezę patikrinti. Tuo tikslu kopija buvo palyginta su kitų elementoriaus laidų išlikusiais egzemplioriais, naudojant knygotyroje populiarių leidinio peržiūros *de visu* būdą ir tipografinį (poligrafinį) tyrimo metodą. Straipsnyje skelbiami atlikto tyrimo rezultatai, kurie, tikimasi, išsklaidys abejones, kilusias Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos darbuotojams, kurie dalyvauja nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos (1547–1861) retrokonversijos ir kompaktinės plokštelės rengimo projekte ir mano, kad Britų bibliotekoje esamo elementoriaus egzempliorius yra *1839 metų elementoriaus laidos dar vienas egzempliorius* [12, 21], taip pat pasieks tarptautinę knygotyriminkų bendruomenę ir padės ištaisyti Britų bibliotekos katalogo klaidas, įsivėlusias *Naujo pibelio* aprašymuose.

Lietuvių tyrėjams jau XIX a. buvo žinoma, kad elementoriaus *Naujas pibelis*, kuris XIX a. buvo spausdinamas nenurodant jo autoriaus, o dažnai ir leidimo metų, rengėjas yra Karaliaučiaus kunigas ir superintendantas Johannas Gottliebas Weissas (1762–1819). Apie tai buvo skelbiama tiek Karališkosios Hartungo spaustuvės leidinių kataloguose [5; 15], tiek XIX ir XX amžių lietuviškų knygų bibliografijose [1; 2; 16]. Šiandien daugiau dėmesio sulaukia išlikusių elementoriaus egzempliorių suregistravimo, identifikavimo ir jų leidimo metų nustatymo klausimas. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidiniuose [10; 11] ir Mažosios Lietuvos knygos tyrėjo Domo Kauno darbuose [8, 344] rašoma, kad 1808–1897 metais elementorius išėjo 11 kartų, leidinio *Lietuviški elementoriai* rengėjos išaiškino dvylika jo laidų [9, 17]), o dar priskaičiuojant Britų bibliotekoje Londone esantį elementoriaus egzempliorių galima teigti, kad knygelė buvo pakartotinai išleista ne mažiau kaip 13 kartų (žr. 1 lentelę). Galėjo būti ir dar daugiau jos laidų, nes jau XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais elementorius tapo lietuviškose mokyklose privalomu leidiniu, apie kurį 1821 m. Gumbinės valdžios organo „Vyriausybės žinios“ (nr. 48) paskelbtame įsakyme buvo taip rašoma: *kiekvienas į mokyklą priimamas veikas privalo su savim atsinešti Veiso abėcėlę (fibel) bei mokyklos knygelę (Schulbüchlein) ir pakankamai didelę šiferinę lentelę pirmiesiems rašymo, skaičiavimo, piešimo ir gramatikos pratimams* [4, 145]. Toliau pateikiamoje lentelėje apibendrinta informacija leidžia teigti, kad iki 1865 m. J. G. Weissso parengtas kalbos pradžiamokslis buvo perspausdintas septynis kartus.

Kad Britų bibliotekos egzempliorius yra unikalus leidinys, rodo skirtumai, pastebėti jį lyginant su išlikusiais kitų elementoriaus laidų egzemplioriais: su **1808** metų egzemplioriumi, saugomu Vilniaus universiteto bibliotekoje (VUB – L_R835/836), su

1 lentelė. J. G. Weisso elementoriaus Naujas pibelis leidimai (pagal duomenis, pateiktus Lietuvos TSR bibliografijos. Serija A. Knygos lietuvių kalba (1969–1988, 1990) tomuose, leidinyje Lietuviški elementoriai (2000) bei sukauptus de visu tiriant Lietuvos ir užsienio bibliotekose išlikusius Naujo pibelio egzempliorius)

Eilės numeris	Leidimo metai	Leidimo vieta ir spaustuvininkas	Leidinio apimtis puslapiais	Teksto ypatumai	Išlikusių egzempliorių saugojimo vieta
1.	1808	Karaliaučius, Karališkoji Hartungo sp.	80 p.		VUB – L _R 835/836
2.	[1824]	Karaliaučius, Karališkoji Hartungo sp.	80 p.		Latvijos MAB – D 65522 latv. lit. (mikrofilmas LNB BKC); I. Korsakaitės asm. b-ka Vilniuje
3.	[apie 1830]	Morungenas, K. L. Rautenbergo sp.	159 p.	Lygiagr. tekstas vok. k.	Nėra išlikusių egz.
4.	[apie 1839]	Karaliaučius, Karališkosios Hartungo sp. leid. ir spauda	80 p.		Nėra išlikusių egz.
5.	[1839]	Karaliaučius, Karališkoji Hartungo leid. ir sp.	160 p. su iliustr.	Lygiagr. tekstas vok. k.	VUB – L _R 1688–89
6.	[prieš 1850]	Karaliaučius, Karališkoji Hartungo leid. ir sp.	80 p.		MAB – LK-19/174
7.	[prieš 1850]	Karaliaučius, Karališkoji Hartungo leid. ir sp.	159, [1] p. su iliustr.	Lygiagr. tekstas vok. k.	Britų b-ka Londone – RB. 23. a. 4804 Pastaba: tiek egzempliorius, tiek elementoriaus laida neregistruota nacionalinės bibliografijos leidiniuose (kserokopija A. Navickienės asm. b-ka)
8.	[apie 1865]	Morungas, K. L. Rautenbergo sp.	159, [1] p. su iliustr.	Lygiagr. tekstas vok. k.	LLTI – B 2015 (def.)
9.	1866	Karaliaučius, Hartungo leid. ir sp.	159, [1] p. su iliustr.	Lygiagr. tekstas vok. k.	KTUB – C _S 9841; LNB – A 2/866

Eilės numeris	Leidimo metai	Leidimo vieta ir spaustuvininkas	Leidinio apimtis puslapiais	Teksto ypatumai	Išlikusių egzempliorių saugojimo vieta
10.	1871	Karaliaučius, Hartungo leid. ir sp.	80 p.		S. Staniulio b-ka. Pastaba: tiek egzempliorius, tiek elementoriaus laida neregistruota nacionalinės bibliografijos leidiniuose
11.	[apie 1875]	Karaliaučius, Hartungo sp.	159, [1] p. su iliustr.		Nėra išlikusių egz.
12.	1877	Karaliaučius, Hartungo leid. ir sp.	80 p.		LLTI – B 1917; VUB – L _R 877, L _R 2422-21; M. Preikšaičio ipėd. b-ka Tauragėje
13.	1897	Bitėnai, M. Jankaus lėšos ir sp.	70 p.	Perredaguotas leidimas	KAVB – R 5027-1; LLTI – B 1252; LNB BKC – D 176022; LNB – A 19/897, L 11221 def.; MAB – LK-19/216 def.; VUB – L _R 507; Poznanės un-to Kalbotyros in-to b-ka – 188; Valst. Prūsijos kultūros b-ka. Berlynas – Ggl. 60

1839 metų leidimo egzemplioriumi, esančiu Latvijos mokslų akademijos bibliotekoje (Latvijos MAB – D 65522 latv. lit.; mikrofilmas LNB BKC) ir menotyrininkės Ingridos Korsakaitės asmeninėje bibliotekoje, ir su **prieš 1850** metus išleistu egzemplioriumi iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos (MAB – LK-19/174). Visos šios knygelės yra Karališkosios Hartungo spaustuvės leidiniai, išspausdinti prieš 1850 m. Nors išleidimo data yra pažymėta ne visose iš jų, tačiau nuoroda apie Karališkąją Hartungo spaustuvę kaip leidimo vietą leidžia manyti, kad jos buvo pagamintos

prieš 1850-uosius. 1734–1861 metais Karaliaučiuje veikusi Hartungo spaustuvė 1751-aisiais gavo Karališkosios spaustuvės teises ir privilegijas, jomis naudojosi iki 1850 m., kai Prūsijos valdžia titulą atėmė [8].

Britų bibliotekos egzempliorius skiriasi nuo ankstyvųjų J. G. Weisso elementoriaus laidų knygelių. Dviejų žinomų – 1808 metų (VUB – L_R835/836) ir 1824 metų (Latvijos MAB – D 65522 latv. lit., mikrofilmas LNB BKC; I. Korsakaitės asm. b-ka Vilniuje) – laidų knygeles sudaro tik lietuviškas tekstas, jų apimtis 80 puslapių, leidinių antraštinis lapas yra iliustruotas. Viso šito nėra nagrinėjamame leidinyje, kurio ne tik teksto apimtis, jo išdėstymas puslapyje, bet ir pats elementoriaus turinys skiriasi, būdamas patobulintas, kiek išplėtotas ir papildytas lygiagrečiu tekstu vokiečių kalba. Lietuviškų elementorių tyrėjai mano, kad iš pradžių elementorius buvo tik lietuviškas, o vėliau tapo dvikalbis. Manyta, kad taip lietuvininkai sėkmingiau išmoks vokiečių kalbą, o dirbantys mišriose mokyklose mokytojai vokiečiai pramoks lietuviškai [9, 17].

Pritariu Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bibliografams, kad nagrinėjamas Britų bibliotekos egzempliorius panašus į taip pat dvikalbį 1839 metų laidos egzempliorių, saugomą Vilniaus universiteto bibliotekoje (VUB – L_R1688-89). Tačiau tai tikrai nėra tos pačios laidos du leidiniai, nes skiriasi tiek jų apimtis (VUB egzemplioriaus turi 160 puslapių, o Britų bibliotekos egz. – 159 puslapius), juose skirtingai žymimi puslapiai, ir apskritai spaudos rinkinio skirtumai akivaizdūs jau antraštiniame lape, kuriame pateiktas knygelės pavadinimas. Britų bibliotekos egzemplioriaus pavadinimas *Naujas Pibiles arba knygelės iš kurriū kudikiei gal issimokintis Skaitytines pašint, jes sudėt ir iš knygū skaityti* išspausdintas su korektūros klaida žodyje *pibelis*, kuris čia yra ne *pibelis*, o *pibiles*. Tokios klaidos knygelės pavadinime neturi joks kitas mūsų dienas pasiekęs elementorius.

Britų bibliotekos egzempliorius savo lietuvišku elementoriaus tekstu, jo išdėstymu puslapiuose, knygelės antrosios dalies *Mažos šuil-knygeles kudikiems iš tų mokītis skaityt ir išmanyti* antraštiniame lape išspausdintos iliustracijos savitumais panašiausias į Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos egzempliorių (MAB – LK-19/174). Abiejų knygelių lietuviško teksto puslapiai taip pat numeruojami, teksto išdėstymas puslapyje skiriasi labai mažai. Didžiausias egzempliorių skirtumas yra tas, kad Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos elementorius neturi lygiagretaus teksto vokiečių kalba.

Atlikus šio unikalaus egzemplioriaus (RB. 23. a. 4804) tyrimą *de visu*, galima pateikti tokius jo ypatumus. Knygelės tekstas yra išspausdintas lygiagrečiai lietuvių ir vokiečių kalbomis ir susideda iš dviejų dalių – abėcėlės, skiemenavimo pratimų

ir poelementorinių skaitinių, turinčių savarankišką antraštinį lapą (*Mažos šuil-knygeles kudikiems iš tų mokėtis skaityt ir išmanyti*). Kairiajame atlankos puslapyje spausdinamas lietuviškas, dešiniajame – vokiškas tekstas, kurių kiekvienas jungiamas kustodais. Leidinio puslapių numeracija yra ištisinė, arabiški skaitmenys yra nurodomo kiekvieno puslapio viršutinės paraštės išoriniame kampe. Knygelė yra 159 puslapių, tradiciškai mažo formato, išspausdinta smulkiu gotišku raidynu. Leidinėlis menkai iliustruotas: pagrindinis antraštinis lapas be paveikslėlio, tik vidiniuose antraštinuose lapuose lietuvių ir vokiečių kalbomis (p. 32–33) yra visoms elementoriaus laidoms būdinga bičių avilio iliustracija. Iliustracijoms taip pat gali būti priskiriamos brūkšnio formos atsklandos kiekviename puslapio viršuje ir užsklandos, kurioomis baigiasi dauguma knygelės puslapių. Aptariamame spaudinyje kaip ir kitų laidų *Naujo pibelio* leidiniuose nenurodytas jo autorius, tik antraštiniuose lapuose lietuvių ir vokiečių kalbomis išspausdintas pavadinimas ir nurodyta jo gamybos vieta – *Karaliaučiuje, išspausa Karališkoj Artungo Drukawonėje*. Spausdinimo metai leidinyje nepažymėti.

Egzempliorius turi kelis knygos priklausomybės ženklus. Jo 3, 10 ir 158 puslapių apatinėje paraštėje yra Britų bibliotekos apskritis atspaudas, teikiantis informaciją ne tik apie leidinio priklausomybę, bet ir datą, kada knygelė pateko į biblioteką. Egzemplioriaus priešlapyje yra kitas, rankraštinis įrašas – *Zöllner J. F. // um 1795*. Jis gali būti vertinamas ir kaip nuosavybės įrašas, nurodantis knygos savininką, ir kaip įrašas, bylojantis apie spėjamą knygos autorių ir jos leidimo metus. Nors šiandien dar trūksta duomenų jį atskleisti, tačiau veikiausiai tai yra nuosavybės įrašas. Savininko spėlionės, kad rankraštinio įrašo data gali žymėti knygos leidimo metus ar jos knygos įsigijimo datą, nepasitvirtino. Jos suklaidino ir Britų bibliotekos bibliografus, kurie šia informacija rėmėsi aprašydami leidinį bibliotekos kataloguose.

Išvados

XIX a. lietuviški elementoriai yra retumu pasižyminti spaudos paveldo dalis, nors kaip savarankiška leidinių rūšis skirtini prie populiariausių XIX a. lietuviškų knygų (kaip kalendoriai, katekizmai, maldaknygės, giesmynai ir kiti masinės paklausos leidiniai). Kad ir sulaukę daugybės pakartotinių laidų, tik pavieniai jų egzemplioriai pasiekė mūsų dienas. Tai ypač būdinga tiek Didžiosios, tiek Mažosios Lietuvos XIX a. pirmosios pusės lietuvių kalbos pradžiamoksliams. Didžiosios Lietuvos gyventojams skirtas anoniminis *Mokslas skaytima raszta Lietuwiszka* 1759–1867 m. buvo išleistas 76 kartus. Mažosios Lietuvos (teritorijos palei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienas kairiajame Nemuno krante Prūsijai priklausiusiose žemėse, nuo XVI a. ta-

pusiose Didžiąjai Lietuvai priešpriešinama Lietuvos provincija) lietuviams adresuotas Karaliaučiaus kunigo ir superintendenteo Johanno Gottliebo Weisso (1762–1819) parengtas elementorius *Naujas pibelis* buvo išspausdintas 13 kartų. (Galėjo būti ir dar daugiau *Naujo pibelio* laidų, nes jau XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais jis tapo Mažosios Lietuvos mokyklose privalomu leidiniu.) Daugumos jų šiandien nėra išlikusio nė vieno egzemplioriaus, o mūsų dienas pasiekusios knygelės pagal Lietuvoje naudojamą leidinių retumo klasifikaciją vertintinos kaip unikumai arba retenybės. Britų bibliotekoje Londone esamas *Naujas pibelis* (RB. 23. a. 4804) yra unikalus, iki šiol lietuvių nacionalinės bibliografijos leidiniuose neregistruotas J. G. Weisso elementoriaus laidos pavyzdys. Tai patvirtina tyrimas, kuriuo Britų bibliotekos egzemplioriaus kopija palyginta su kitais trimis iki 1850 metų pasirodžiusių elementoriaus laidų egzemplioriais: su 1808 metų egzemplioriumi, saugomu Vilniaus universiteto bibliotekoje (VUB – L_R835/836), su 1839 metų leidimo egzemplioriumi, kurį turi Latvijos mokslų akademijos biblioteka (Latvijos MAB – D 65522 latv. lit.; mikrofilmas LNB BKC) ir menotyrininkė Ingrida Korsakaitė asmeninėje bibliotekoje, ir su prieš 1850 metus išleistu egzemplioriumi iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos (MAB – LK-19/174). Minėtų egzempliorių lyginamoji analizė paneigia spėliones, kad elementorius galėjo būti išspausdintas 1795 metais. Pagal savo turinio ir poligrafinio apipavidalinimo savitumus jis panašiausias į XIX a. trečiojo–penktojo dešimtmečio laidų pavyzdžius. Pažintis su leidiniu *de visu* taip pat patvirtina faktą, kad tai yra Johanno Gottliebo Weisso parengto elementoriaus iki šiol nežinomos laidos egzempliorius, o ne spėjamo autoriaus Johanno Friedricho Zöllnerio darbas, kaip rašoma Britų bibliotekos kataloge.

Įteikta 2007 m. rugsėjo mėn.

NUORODOS

1. BIRŽIŠKA, V. *Lietuvių bibliografija*. D. 1–4. Kaunas, 1924–1939.
2. BRUOŽIS, A. *Prūsų lietuvių raštija*. Tilžė, 1913.
3. *The British Library General Catalogue of Printed Books to 1975*. London; München; New York, Paris, t. 232, p. 444.
4. ENDZINAS, A. Mokymui naudotų lietuviškų knygų Rytų Prūsijoje klausimu (XVIII a. pabaiga–XIX a. pirmasis ketvirtis). *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1966, t. 5, p. 139–157.
5. EZOPAS. *Aisopas, arba Pasakos, iš grykonų kalbos perguldytos per D. L. J. Rhesa*. Karaliaučius: Hartungo leidykla ir spaustuvė, 1824, p. [71].

6. KAUNAS, D. Hartungo spaustuvė. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 124.
7. KAUNAS, D. *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1840*. Vilnius, 1996, p. 343–347.
8. KAUNAS, D. Reta knyga. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 311–312.
9. *Lietuviški elementoriai*. Sudarė Aurelija Arbačiauskaitė, Ingrida Korsakaitė. Kaunas, 2000, p. 17–18.
10. *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*. T. 1–2. Vilnius, 1969–1988. T. 1: 1547–1861. 1969. LXIII, 728 p. T. 2: 1862–1904. Kn. 1: A–P. 1985. 957 p. Kn. 2: R–Ž. 1988. 854 p.
11. *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*. T. 1: 1547–1861. Papildymai. Vilnius, 1990, 152 p.
12. MISIŪNIENĖ, J. Lietuvos bibliografijos (1547–1864) retrokonversija: darbai, problemos, sprendimai. *Tarp knygų*, 2005, nr. 5, p. 18–25.
13. NAVICKIENĖ, A.; ZMROCZEK, J. Lietuviškų knygų rinkinys Britų bibliotekoje. *Knygotyra*, 1998, t. 25, p. 249–289.
14. NAVICKIENĖ, A.; ZMROCZEK, J. Lietuviškų knygų rinkinys Britų bibliotekoje: [tęsinys]. *Knygotyra*, 1997, t. 33, p. 114–153.
15. *Penkios mišės*. Karaliaučius, Karališkoji Hartungo spaustuvė, 1839.
16. БАЛТРАМАЙТИС, С. *Список литовских и древне-прусских книг, изданных с 1553 по 1903 год*. Гзд. 2-е. 1904.

**THE UNIQUE COPY OF THE NINETEENTH CENTURY LITHUANIAN BOOKS:
ABC-BOOK *NAUJAS PIBELIS* BY J. G. WEISS AT THE BRITISH LIBRARY IN LONDON**

AUŠRA NAVICKIENĖ

Abstract

Lithuanian ABC-books being the most popular Lithuanian printings in the 19th century among other publications of mass demand as calendars, catechisms, prayer-books, books of songs, today became an unique part of Lithuanian printed heritage. That was especially characteristic for the Lithuanian ACB-books of Lithuania Major and Lithuania Minor³ of the first part of the 19th century. An anonymous ABC-book *Mokslas skaytima raszta lietuwiszka* (1759–1867) published for Lithuania Major population was reissued 76 times. An ABC-book *Naujas pibelis* prepared by a priest and superintendent of Karaliaučius Johann Gottlieb Weiss (1762–1819) and addressed to Lithuanians living in Lithuania Minor was published 13 times⁴. No copy of the most of the editions survived till our days, and the ones that did survive are considered as unique or rare copies in the Lithuanian classification of rarities. A copy of *Naujas pibelis* (RB. 23. a. 4804) at the British Library in London is a unique example of Johann Gottlieb Weiss ABC-book edition that was not yet recorded in the publications of the Lithuanian national bibliography. The comparative analysis of the British Library copy and other three copies of

³ Territory in the land that belonged to Prussia along the borders of the Great Duchy of Lithuania on the left bank of the river Nemunas, which from 16th century became a Lithuanian province as an opposite to Lithuania Major.

⁴ *Naujas pibelis* could be issued even more times, as it became a compulsory textbook in the schools of Lithuania Minor as early as in the first decades of 19th century

the ABC-book editions that were issued before 1850⁵ denies speculations that the British Library copy could be printed in 1795. According to the peculiarities of its contents and polygraphic design it resembles most the examples of editions of the third to fifth decades of the 19th century. Analysis of the book *de visu* also confirms the fact that it is a copy of unknown edition of the ABC-book prepared by Johann Gottlieb Weiss, but not a work of supposedly Johann Friedrich Zöllner as it is recorded in the catalogue of the British Library.

**XIX AMŽIAUS LIETUVIŠKŲ KNYGŲ UNIKUMAS: J. G. WEISSO ELEMENTORIAUS
NAUJAS PIBELIS EGZEMPLIORIUS BRITŲ BIBLIOTEKOJE LONDONE**

AUŠRA NAVICKIENĖ

Santrauka

XIX a. lietuviški elementoriai yra retumu pasižyminti spaudos paveldo dalis, nors kaip savarankiška leidinių rūšis skirtini prie populiariausių XIX a. lietuviškų knygų (kaip kalendoriai, katekizmai, maldaknygės, giesmynai ir kiti masinės paklausos leidiniai). Kad ir sulaukė daugybės pakartotinių laidų, tik pavieniai jų egzemplioriai pasiekė mūsų dienas. Tai ypač būdinga tiek Didžiosios, tiek Mažosios Lietuvos XIX a. pirmosios pusės lietuvių kalbos pradžiamokslams. Didžiosios Lietuvos gyventojams skirtas anoniminis *Mokslas skaitima rasza Lietuwiszka* 1759–1867 m. buvo išleistas 76 kartus. Mažosios Lietuvos (teritorijos palei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienas kairiajame Nemuno krante Prūsijai priklausiosiose žemėse, nuo XVI a. tapusiose Didžiąjai Lietuvai priešpriešinama Lietuvos provincija) lietuviams adresuotas Karaliaučiaus kunigo ir superintendente Johanno Gottliebo Weisso (1762–1819) parengtas elementorius *Naujas pibelis* buvo išspausdintas 13 kartų. (Galėjo būti ir dar daugiau *Naujo pibelio* laidų, nes jau XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais jis tapo Mažosios Lietuvos mokyklose privalomu leidiniu.) Daugumos jų šiandien nėra išlikusio nė vieno egzemplioriaus, o mūsų dienas pasiekusios knygelės pagal Lietuvoje naudojamą leidinių retumo klasifikaciją vertintinos kaip unikumai arba retenybės. Britų Bibliotekoje Londone saugomas *Naujas pibelis* (RB. 23. a. 4804) yra unikalus iki šiol lietuvių nacionalinės bibliografijos leidiniuose neregistruotas J. G. Weisso elementoriaus laidos pavyzdys. Tai patvirtina tyrimas, kuriuo Britų bibliotekos egzemplioriaus kopija palyginta su kitais trimis iki 1850 metų pasirodžiusių elementoriaus laidų egzemplioriais: su 1808 metų egzemplioriumi, saugomu Vilniaus universiteto bibliotekoje (VUB – L_R835/836), su 1839 metų leidimu egzemplioriumi, kurį turi Latvijos mokslų akademijos biblioteka (Latvijos MAB – D 65522 latv. lit.; mikrofilmas LNB BKC) ir menotyriminkė Ingrida Korsakaitė asmeninėje bibliotekoje ir su prieš 1850 metus išleistu egzemplioriumi iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos (MAB – LK-19/174). Minėtų egzempliorių lyginamoji analizė paneigia spėliones, kad elementorius galėjo būti išspausdintas 1795 m. Pagal savo turinio ir poligrafinio apipavidalinimo savybų jis panašiausias į XIX a. trečiojo–penktojo dešimtmečio laidų pavyzdžius. Pažintis su leidiniu *de visu* taip pat patvirtina faktą, kad tai yra Johanno Gottliebo Weisso parengto elementoriaus iki šiol nežinomos laidos egzempliorius, o ne spėjamo autoriaus Johanno Friedricho Zöllnerio darbas, kaip rašoma Britų bibliotekos kataloge.

⁵ A copy of 1808 edition kept at the Vilnius University Library (L_R835/836), a copy of 1839 edition kept at the Latvian Academic Library (D 65522 latv. lit.) and at the personal library of art scientist Ingrida Korsakaitė, and a copy issued before 1850 kept at the Lithuanian Science Academy Library (LK-19/174).